
DOKUMENTY A MATERIÁLY

POSLEDNÉ DNI SLOVENSKÝCH KOŠÍC¹

VALERIÁN BYSTRICKÝ - DUŠAN SEGEŠ

BYSTRICKÝ, V. – SEGEŠ, D.: Last days of Slovak Košice. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 103 –123, Bratislava.

The authors stem in the study on the documents from the National Archive in Prague. They remind that Munich Agreement of four empires Germany, Italy, Great Britain and France on 29th and 30th September 1938 besides the solution of Germany Czech-Slovak conflicts of position, and the foremost annexation of the parts of lands in Czech and Moravia for the sake of the Third Empire, created the conditions for the later territorial corrections. They state later that on behalf of the Amendment to the Agreement, or the supplemental statement the problem of Polish and Hungarian minority in Czechoslovakia was supposed to be concluded by forming an agreement of the parts concerned in the time of three months. It should have been conducted according to the model applied in the withdrawal from Czech and Moravia lands in favour of Germany. The documents did not mention any details of an extend of territorial changes and the manner of its realization. The future frontiers of Czechoslovakia were established on the canceling of such questions by a mutual agreement of the parts concerned. The empires promised to establish such a frontier of Czechoslovakia as a compensation for the withdrawn area. A new way of organization of a surrounded state security was to be conducted. They provide us with a detail study of the relations in Košice.

Military history. Czechoslovakia. Košice. September events in Czechoslovakia in 1938.

Mníchovská dohoda štyroch veľmocí Nemecka, Talianska, Veľkej Británie a Francúzska 29. a 30. septembra 1938 okrem riešenia nemecko-československých sporov dotýkajúcich sa postavenia, ale v podstate anexie časti územia v Čechách a na Morave v prospech Tretej ríše, vytvorila podmienky pre ďalšie teritoriálne korekcie. V Dodatku k dohode, resp. v doplňujúcom vyhlásení, sa stanovilo, že do troch mesiacov sa má vyriešiť aj problém poľskej a maďarskej menšiny v Československu vo forme dohody zaintereso-

1 Štúdia vznikla s príspevom Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-51-030905, Chronológia dejín Slovenska a Slovákov. Autor, miesto a obdobie vzniku dokumentu nie sú bližšie známe. Na základe udalostí, ktoré reflektuje, možno určiť aspoň najskorší možný dátum jeho vzniku – koniec novembra 1938. Dokument bol pravdepodobne vypracovaný príslušníkom armády a poskytnutý ako informácia Prezidiu Ministerstva vnútra v Prahe. Text uverejňujeme v pôvodnom znení a v pôvodnej podobe, po doplnení editorskými poznámkami.

vaných strán.² Mal sa uplatniť model, ktorý sa použil pri odstúpení československých území v Čechách a na Morave v prospech Nemecka. V dokumentoch sa nič bližšie nehovorilo o rozsahu teritoriálnych zmien a spôsobe ich realizácie. Likvidovaním týchto otázok vzájomnou dohodou zainteresovaných strán sa podmieňovali aj budúce garancie nových hraníc Česko-Slovenska, ktorý sľubovali veľmoci ako náhradu za odstúpené územie. Malo ísť o nový spôsob organizovania bezpečnosti okypteného štátu.

Predstavitelia štyroch veľmocí v Mníchove pre podružnosť tohto problému, nedostatok času, ale aj nezájum, sa nezaoberali konkrétnymi úpravami a princípmi, na základe ktorých sa mali určiť územné ústupky v prospech Poľska na Morave, v prospech Maďarska na Slovensku a Podkarpatskej Rusi (Zakarpatskej Ukrajine). Malo ísť o vzájomnú dohodu zainteresovaných strán, pričom Poľsko prezentujúc svoje ambície veľmoci, odmietalo možnosť vstupu veľmocí do tohto procesu. Chcelo a aj presadilo svoje požiadavky nátlakom na Bratislavu, ale hlavne na Prahu. Na druhej strane spôsob riešenia maďarských požiadaviek, aj vzhľadom na to, že si nemohol dovoliť napodobniť postup Varšavy, utváral priestor nielen pre rokovania, ale aj korekciu ambícií, cieľov a konkrétnych požiadaviek Budapešti. Nebolo žiadnych pochybností, že v dôsledku Mníchovskej dohody musí Česko-Slovensko odstúpiť časť svojho územia obývaného maďarskou menšinou. Maďarsko-česko-slovenské rokovania v Komárne 9. až 13. októbra 1938³ však ukázali, že maďarské požiadavky išli nad rámec podmienok, aké sa uplatnili pri nemecko-československých rokovaníach. Súčasne prístup maďarskej delegácie, ktorá sa rozhodla rokovania ukončiť a snažila sa, aby o hraniciach rozhodli veľmoci,⁴ upozorňovala na nutnosť aktívneho prístupu k mocnostiam, ktoré budú mať rozhodujúci vplyv na pripravované arbitrážne rokovanie.

V súvislosti s Mníchovskou dohodou, ale rovnako Žilinskou, stalo sa viac-menej samozrejmé, že vedúcim delegácie pre rokovanie s Maďarskom by mal byť slovenský politik. Po krátkotrvajúcich úvahách o kandidatúre M. Hodžu, ktorý nemohol túto funkciu prijať aj v dôsledku zdravotných ťažkostí, padlo jednoznačne zdôvodnenie menovať J. Tisa za vedúceho delegácie. Vyplývalo to aj z jeho funkcie predsedu autonómnej vlády a ministra ústrednej vlády. Bolo prirodzené, že nemohol vystupovať ako reprezentant Slovenskej krajiny, ale Československej republiky, pretože rokovania sa viedli na celoštátnej úrovni.

J. Tiso nemal skúsenosti z diplomatických rokovaní. Nikdy predtým žiadne nevedol ani sa nijakých nezúčastnil. Problémy zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov nepatrili do oblasti, ktoré by tvorili sféru jeho bezprostredných záujmov. Na druhej strane sa prejavil ako organizačne a argumentačne schopný vedúci delegácie, ktorý v zložitých podmienkach utváral možnosti pre obranu slovenských záujmov.

V priebehu maďarsko-československých rokovaní veľmi rýchlo vyplávala na povrch skutočnosť, že Budapešť vsadila na veľmocenskú kartu. Strata prestíže Československa ako štátu, jeho mocensko-politická degradácia, porážka spojencov Francúzska a Veľkej Británie v Mníchove navádzali atmosféru, v ktorej Maďarsko, aj keď už nie taký favorit Nemecka ako v nedávnej minulosti, ale súčasne s podporou Ríma mohlo počítať s úspechom. Prispôbilo sa danej situácii a podmienkam a v ich rámci vystúpilo s maximalistickými požiadavkami odstúpenia väčšiny miest na južnom Slovensku, vrátane Košíc.

2 Akten zur deutschen auswärtigen Politik (ďalej ADAP) (1918-1945) Serie D. Band II. Deutschland und die Tschechoslowakei. Baden-Baden 1951, s. 814.

3 Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky, Praha. Právni sekce, šk. 61, č. 143386/VI-4/38.

4 DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž*. 2. november 1938. Dokumenty I. 20. september – 2. november 1938. Martin : Matica slovenská 2002. Autor precízne dokumentuje prípravu, priebeh a v ďalších dvoch zväzkoch aj dôsledky maďarsko-československých rokovaní.

V Prahe a Bratislave veľmi rýchlo pochopili, že rozhodnutie o budúcich hraniciach na Slovensku a Podkarpatskej Rusi je v rukách veľmocí. Veľmi rýchlo sa tiež ukázalo, že Veľká Británia a Francúzsko stratili záujem o riešenie tohto problému a v súlade so svojimi politickými predstavami ponechávali strednú Európu ako dominujúcu politickú a hospodársku sféru nacistického Nemecka. Dané skutočnosti vplývali na aktivitu československého ministerstva zahraničných vecí a celej delegácie pri rokovaní s Maďarskom vo vzťahu k Nemecku, ovplyvnili amatérske pokusy predstaviteľov ľudovej strany nadviazať kontakty s Rómom a prejavili sa v naivnom ubezpečovaní poľských politikov o désintéressement ľudovej strany na osude Podkarpatskej Rusi.⁵ Cieľom bolo ovplyvniť rozsah maďarských požiadaviek prostredníctvom Varšavy za cenu spoločných maďarsko-poľských hraníc na účet Podkarpatskej Rusi.

S pomocou Ministerstva zahraničných vecí v Prahe, vedúceho predstaviteľa nemeckej „národnej“ skupiny na Slovensku F. Karmasina, ako aj „viedenských pánov“ A. Seyss Inquarta a J. Bürckela, mohol sa J. Tiso v sprievode F. Ďurčanského a ministra vnútra autonómnej vlády Podkarpatskej Rusi E. Bačinského stretnúť 19. novembra 1938 s J. von Ribbentropom.⁶ Z hľadiska širšieho pohľadu je v tomto kontexte zaujímavé, že A. Hitler sa nielen nemienil v riešení celého problému angažovať, ale neprejavil ani záujem nadviazať osobné kontakty so slovenskými politikmi, hoci už v tomto období kalkuloval so Slovenskom v rámci svojich agresívnych plánov proti Československu.

V priebehu paralelne prebiehajúcich maďarsko-nemeckých rokovaní vznikla predstava, že nová hranica sa utvorí v rámci tzv. Ribbentropovej línie, pričom sa predpokladalo, že Bratislava, Nitra, ale aj Košice zostanú na Slovensku.⁷ S týmto dojmom sa vrátil z rokovaní s J. von Ribbentropom do Bratislavy aj J. Tiso.⁸ Predseda autonómnej vlády nasadil optimistický tón⁹ a v záujme toho, aby nespochybnil svoje tvrdenie, zakázal akúkoľvek evakuáciu Košíc. Vydal príkaz, aby veci zostali nemenné. Verejne prezentoval svoje presvedčenie, aby vylúčil možnosť vzniku paniky a širil optimistickú náladu. Jeho optimistické videnie vecí ovplyvnila aj skutočnosť, že J. von Ribbentrop naznačoval porozumenie, aby v obidvoch štátoch ostala približne rovnako početná menšina. V tomto mierne optimistickom duchu informoval J. Tiso aj zástupcov pražského ministerstva zahraničných vecí.

V rámci autonómnej vlády v Bratislave existovali aj iné názory. Predovšetkým minister dopravy J. Lichner nezdieľal optimizmus J. Tisa a napriek zákazu evakuovať Košice začal organizovať odsun železničného materiálu. Získal podporu a pomoc ministra pôšt a telegrafov ústrednej vlády Vladimíra Kajdoša a evakuoval z Košíc železničný materiál za niekoľko desiatok miliónov korún.¹⁰

5 LANDAU, Z. – TOMASZEWSKI, J.: *Monachium 1938*. Warszawa 1985, s. 486; Diariusz i teki Jana Szembeka (1935-1945), t. IV. Ed. J. Zaránski. Londýn : IPMGS 1972, s. 318-323.

6 ADAP-D-IV. s. 79-83.

7 DEÁK, ref. 4, s. 17.

8 ŠULC, M.: Z paměti československého diplomata Ivana Krna. In: *Práce z dějin Akademie věd*. Série A, Fasciculus 5. Studia historicae academiae scientiarum. Praha 1997, s. 146.

9 Z retrospektívneho hľadiska stojí za zmienku vyjadrenie J. Tisa, ktorý necelý rok po obsadení Košíc Maďarmi vysvetľoval svoju pozíciu a okolnosti rokovaní Jánosovi Esterházyemu nasledovne: „*Keby som sa v Komárne nebol dal oklamať Čechmi a inými, som presvedčený, že v tom prípade by k arbitráži nikdy neprišlo. No skrátko moje postavenie tam [t.j. v Komárne] ako dvojdenného premiéra bolo veľmi ťažké, predsa dobrovoľne sa nikto nezriekne väčšieho územia, než akurát musí, a darmo si vravím, že sme od nemeckej strany dostali sľuby, na ktorých som staval a ktoré zneli tak, že Košice, Mukačevo a Užhorod zostanú v hraniciach republiky.*“ Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapešť, Külügyminisztérium, f. K-64 (Politikai Osztály rezervált iratai), zložka 65, zväzok 93.

10 LICHNER, J.: *Pamäti*. Rukopis. Slovenský národný archív. Archív Ústavu marxizmu leninizmu ÚV KSS. F. ZM.

O osude Košíc rozhodli mocenské záujmy, lobovanie Maďarska v Ríme a snaha Nemec-ka získať Taliansko pre uzavretie pevného spojenectva. J. von Ribbentrop ustúpil pri rokovaní v Ríme (27. – 30. októbra 1938) talianskemu ministrovi zahraničia G. Cianovi a výsledok sa dostavil na rokovaní vo Viedni. Na základe Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 východná metropola Slovenska pripadla Maďarsku. O priebehu obsadenia Košíc¹¹, atmosfére, ktorá panovala v meste, postojoch a zmenách politických postojov jeho obyvateľstva, prispôsobovaní sa daným pomerom a spôsobe evakuácie, hovorí presvedčivo publikovaná správa.

Defilé maďarských vojsk v uliciach Košíc

*Horthy vstupuje do Košíc
Svedectvom, ktoré zrejme najviac presvedčivo dokumentuje udalosť, ktorá je ústrednou témou publikovaného dokumentu, je fotografia Miklósa Horthyho, triumfálne prechádzajúceho na bielom koni po kamenných dlaždiciach Hlavnej ulice v Košiciach posypanej kvetmi.*

11 Zaujímavé svedectvo jedného zo súčasníkov možno nájsť aj v českom internetovom portáli. Správa neznámeho autora obsahuje mnohé informácie, ktoré sa pokrývajú s uverejneným prameňom a v niektorých momentoch ho dopĺňajú o zaujímavé podrobnosti. Pozri: http://www.valka.cz/newdesign/v900/clanek_11637.html

Ozdoba Košíc maďarskými vlajkami. 3. 11. 1938

Prejav Horthyho v Košiciach 10. 11. 1938

Rozruch způsobený mobilisací a hlavně mnichovským rozhodnutím jevil se více mezi českým než slovenským obyvatelstvem. Slováci přijali mnichovský diktát lhostejně a odstoupení tak velkých území Německu na ně ani nepůsobilo. Dokonce bylo slyšet poznámky, že to je následek špatné politiky Čechů, že si to Češi zavinili sami.

Mnichovský diktát působil více na maďarské obyvatelstvo, ale v opačném směru. To si začalo dělati naděje na zpětné připojení k Maďarsku.

6. říjen 1938 rozrušení jen zvětšil. Čeští úředníci a zaměstnanci ihned správně odhadli důsledky. Slováci naproti tomu jakoby zapomněli na katastrofální následky mnichovského diktátu, starali se jen o to, co autonomie Slovenska donese. Starali se však více o hmotné následky a každý se připravoval zaujmouti nějakou veřejnou důležitější a dobře placenou pozici. Agitace vedená již dříve proti Čechům po 6. říjnu neobyčejně vzrostla a ukázalo se, že i mnozí z vedoucích osobností jiných politických stran než Hlinkovy slovenské lidové strany, jsou autonomisticky orientováni, anebo se ihned přeorientovali.

Tak se stalo, že objektivní pozorovatel nedovedl dobře odhadnouti, kdo je autonomistou a kdo není. Tím utrpěla vzájemná důvěra, což mělo za následek ochabnutí pracovních výkonů, možno říci ve všech odvětvích státní správy.

V Košicích samých jevil se toto ochabnutí až příliš ostře, takže v některých úřadech dělalo dojem přímo sabotáže. I když by se to mohlo takovýmto způsobem nazvat, neplatí to na české úřednictvo a zaměstnanectvo, ale na úřednictvo slovenské a tak zvané Slováky, kteří toužili po tom zabrat vedoucí funkce a diktovati.

Tato okolnost projevila se ve všech státních úřadech košických i na policejním ředitelství. Na vládního radu a policejního ředitele Pongrácze byl dělán nátlak se strany slovenského národního výboru¹², jehož členem stal se i aktuárský tajemník Kováč. Hned po 6. říjnu nastala změna ve vedení státní bezpečnosti, a v důsledku toho v oddělení spolkovém, kde na místo vrchního rady Dr. Števonky, který byl pověřen vedením oddělení státní bezpečnosti, přišel aktuárský adjunkt Polák, který měl úplnou důvěru slovenského národního výboru. K menším změnám došlo i v jiných odděleních, jmenovitě však u uniformované stráže, kde na vedoucí místa byli dosazováni lidé hlásící se k Hlinkově slovenské lidové straně, třeba že nebyli pro tato místa kvalifikováni.

Tento postup vyvolal samozřejmě v řadách úředníků a zaměstnanců Čechů velké roztrpčení, nedůvěru mezi nimi a Slováky, což mělo v zápětí určitou stagnaci ve výkonu služby a zvláště služby státně-bezpečnostní. Docházelo k menším kontraversím mezi Čechy a Slováky, které díky rozvaze Čechů nenabývaly zvláštních rozměrů a jevil se více separisací.

Nařízení slovenské vlády o rozpuštění různých politických stran a různých spolků museli však provést Češi, poněvadž Slováci ukázali se na tyto úkoly nekvalifikovanými. Ponechali si však rozhodování tak jako na př. při rozpouštění svobodozednářských loží, při čemž je však nejvíce interesovalo, kdo z českých činitelů v Košicích usedlých byl jejich členem. Samozřejmě, že exponenty Hlinkovy lidové strany těšili se nejvíce na převzetí loží pro účele slovenského skautingu a Hlinkových gard. To se konečně i stalo, údajně na základě nařízení slovenské vlády a tak byly lože Resureksit a Konkordia obsazeny slovenskými skauty a Hlinkovou gardou. Slovenský národní výbor vyžádal si hned po prohlášení autonomie pro svého člena Dr. Bagina jedno auto od policejního ředitelství. Snad na vyšší rozkaz.

Slovenský národní výbor pokusil se vměšovati se i do výkonu bezpečnostní služby. Zde

12 Organizácie Slovenského národného výboru vznikali v priebehu októbra 1938 a nárokovali si na zastupovanie štátnych a samosprávnych orgánov. Na ich čele bol K. Sidor. Autonómna vláda ich po krátkom čase zrušila.

však narazil na odpor vládního rady a policejního ředitele Pongracze. Tato okolnost je mu však přičítána k tíži.

Při odevzdávání zbraní vyhradil si dávatí dobrozdání o těch, kterým měly býti zbraně ponechány.

Slovenský národní výbor vměšoval se však i do agendy druhých státních úřadů v Košicích, zvláště když v jejich čelo byli postaveni důvěrníci Hlinkovy slovenské lidové strany, kteří takřka do jednoho po obsazení Košic maďarským vojskem přihlásili se do služeb maďarských. Roztrpčení jeví se u policejního ředitelství, projevilo se i u všech druhých státních úřadů, kde na mnohých místech došlo ještě k větším kontraversím mezi Čechy a Slováky.

6. říjen možno říci, ochromil státní správu v Košicích, kterážto okolnost projevila se později přímo katastrofálním způsobem při evakuaci Košic.

6. říjen nezůstal však bez špatných následků i u obyvatelstva. Jmenovitě čeští obchodníci byli vystaveni pronásledování se strany Slováků, kteří však maďarské obyvatelstvo a obchodníky nechali na pokoji a spíše projevovali jim důvěru v naději, že Maďaři půjdou ve všem se Slováky.

Prohlášení slovenské autonomie neprojevilo se v Košicích žádným okázalým způsobem, slovenské prapory byly vyvěšeny jenom na slovenském katolickém kruhu, několika velmi málo privátních budovách obývaných Slováky a na budovách státních úřadů a škol objevily se slovenské prapory a autonomistické prapory jen později. Nejvíce praporů a to však jen v jedné ulici vyvěsili židovští obchodníci.

Praporová výzdoba nebyla o nic větší ani při příjezdu ministerského předsedy Dr. Tiso, ministrů Lichnera a Černáka. Slovenská národní rada požádala starostu Maxoně o praporovou výzdobu na ulicích, která v nedostatku slovenských praporů však neposkytovala žádného zvláštního dojmu. Slovenské prapory, majetek slovenského národního výboru, byly poslány do Prešova, kterému patřila vlastně oficiální návštěva ministerského předsedy.

Po příjezdu ministerského předsedy Dr. Tiso do Košic¹³ byl improvizován před hotelem Evropou na rychlo tábor lidu, ~~tedy~~ velmi malý. Po něm konala se společná večeře v hotelu Evropa, které se zúčastnilo na 50 osob, většinou to exponentů Hlinkovy slovenské lidové strany.

Návštěva ministerského předsedy Dr. Tiso v Košicích místo toho, aby byla uklidnila Čechy a Slováky, přinesla větší rozruch a potvrzení kolujících pověstí, že Košice případnou Maďarsku, poněvadž jinak jak se usuzovalo by byl býval ministerský předseda Dr. Tiso Košice navštívil oficiálně.

Slovenská propaganda a ujišťování slovenských politiků, že Košice zůstanou zachovány Slovensku, neměly té působivosti a obyvatelstvo poslouchající většinou rozhlas říšsko-maďarský a německý, přestalo všem těm ujišťováním věřit.

V důsledku toho počáteční radost z autonomie Slovenska měnila se ve sklíčenost. Zvláště po odstoupení Slovenského Nového Města a Ipolských Šahů Maďarsku.

Košičtí Maďaři svoje naděje, že Košice případnou Maďarsku začali dávatí otevřeně najevo. Takřka ve všech košických kostelích začala se zpívatí docela otevřeně maďarská hymna, deska Rákocziho na hlavním kostele byla denně zdobena květy a na ulicích jmenovitě na Štefanikové začalo ve večerních hodinách demonstrovatí maďarské studentstvo. Tyto demonstrace nenabýly však v důsledku patřičných opatření většího rázu. Zpívání maďarské

13 Jozef Tiso navštívil neoficiálne Košice v polovici októbra 1938. Matúš Černák a Alexander Mach navštívili Košice 24. 10. 1938 a zdôrazňovali, že prináležitosť Košíc k Slovensku zostane zachovaná.

hymny v kostelích bylo omezeno a na několik dní i zabráněno. Čím více se však blížil 2. listopad, tím více rostla troufalost maďarského obyvatelstva. ~~Stísněná~~

Stísněná nálada vystupňovala se hlavně 19. října 1938, kdy byla nařízena evakuace rodinných příslušníků a bytů vojenských gažistů v rámci mobilisace. Evakuace tato, která nebyla civilním obyvatelstvem dobře chápána, způsobila z části paniku. Zvláště potom, kdy začal evakuovati vrchní a krajský soud a i tabáková továrna. Souběžně s ní začaly evakuovati svoje rodinné příslušníky a nábytek čeští i slovenští státní zaměstnanci a nepřestali ani po tom, když byla evakuace rodinných příslušníků vojenských gažistů zastavena. Nikdo prostě všem ujišťováním, že Košice zůstanou Slovensku zachovány nevěřil a to tím ~~více~~ méně, že státní úřady nedostaly řádného vysvětlení ani podrobnějších evakuačních pokynů. Samozřejmě, že v důsledku toho chod státních úřadů začal ještě více pokulhávati a možno dokonce říci, že u různých úřadů byla agenda ochromena.

Ještě do 2. listopadu 1938 evakovalo z Košic několik set rodin českých a slovenských státních zaměstnanců i vojenských gažistů.

Přesto, že evakuace byla na příkaz slovenské vlády zastavena, dělaly košické státní úřady pomalu uvažovaly o přípravách k možné evakuaci víceméně tajně, ~~bylo však pozorovati, že~~. Neměly však přesných pokynů kam mají evakuovati. Byly to víceméně dohady.

Tak na př. i policejní ředitelství nemělo pro případ evakuace přesné pokyny. Z počátku mluvílo se pro případ evakuace rodinných příslušníků zaměstnanců policejního ředitelství o tom, že ženatí mohou vyvézti 300 kg, svobodní 100 kg, nábytek že zůstane v Košicích, že budou odvezeny jenom nejdůležitější spisy, ostatní spáleny, zařízení policejního ředitelství že tam musí zůstat, jinak, že je budou požadovati Maďari nazpátek. Od nikoho, ani od slovenské vlády a zvláště od krajského úřadu v Bratislavě nebylo možno přes celou řadu dotazů dostati nějaké konkrétnější pokyny a pokyny vůbec.

Tím se rozruch jenom stupňoval, obyvatelstvo začínalo věřiti nám nepřátelské propagandě. Obavy před evakuací byly stupňovány i vyprávěním osob, které se vrátily ze sudetského území a které vyprávěly hrůzostrašné věci o řádění německých ordnerů a o krátkých termínech k vyklizení zmíněného území. Bez vlivu nezůstaly i zprávy o řádění maďarských teroristů na Podkarpatské Rusi a o možnostech zásahu maďarských teroristů i v pohraničních krajích Slovenska.

Obyvatelstvu a zvláště státním zaměstnancům nezůstal utajen rychlý postup evakuace Slovenského Nového Města.

O tom, že Slovenské Nové Město případně Maďarsku dozvěděla se pohraniční pasová kontrolní stanice v Slovenském Novém Městě po 10 hodině večerní s řísko-maďarského rozhlasu. První oficiální zprávu o vyklizení tohoto místa během 24 hodin dostalo ředitelství pošt a telegrafů v Košicích asi o 23.30 hodinách.¹⁴ Nechtělo tomu však věřiti, zvláště když o vyklizení nevědělo ani sborové velitelství v Košicích. Pravdivost této zprávy potvrdil na dotaz policejního ředitelství o 24 hodině sám krajský prezident Országh¹⁵ v Bratislavě. Doba byla tak krátká a přípravy tak nedostatečné, že Slovenské Nové Město nebylo možno důkladně vykliditi a jenom vojenské správě možno děkovati, že umožnila evakuaci tak, jak byla provedena. Samozřejmě, že tento krátký termín byl příčinou nepříznivých dohadů o evakuaci pozdější.

14 Dohoda o evakuácii Slovenského Nového Mesta bola prijatá na rokovaniach v Komárne (9. – 13.10. 1938) a začala sa realizovať 11. októbra 1938 o 24:00 hod. DEÁK, ref. 4, I. zväzok, s. 81.

15 Jozef Országh (1883 – 1949), 1928 – 1930 viceprezident a od r. 1930 do októbra 1938 prezident Slovenskej krajiny.

Čím více se blížila vídeňská konference, tím více vzrůstal rozruch v Košicích. Stěhování se množilo a případné evakuaci začala se věnovati větší pozornost.

Jak již bylo shora uvedeno, pokyny pro tento případ byly naprosto nedostatečné.

Vládní rada a policejní ředitel Pongracz nejen z důvodů lidských, ale i služebních, uvažoval o tom, jak evakuovati policejní ředitelství v Košicích a 1.400 osob i s příslušníky rodin policejních zaměstnanců. Ještě 28. října 1938 zaslal presidiu krajinského úřadu v Bratislavě návrh pro případ evakuace současně s návrhem na zřízení nových státních policejních úřadů, které by mohly v krátké době po evakuaci převzít v nových pohraničních území bezpečnostní službu. Tento návrh zůstal však u krajinského úřadu v Bratislavě bez povšimnutí a teprve dne 8. listopadu 1938 v 11 hod. večer, až když si dal vládní rada Pongrácz některého z rozhodujících činitelů v krajinském úřadě v Bratislavě po marném telefonování, snad tam ani nebyli, zavolati policejním ředitelem bratislavským, byl jeho návrh telefonicky schválen. Na základě jeho bylo policejní ředitelství v Košicích evakuováno z části do Michalovic, Prešova, Krompach, Spišské Nové Vsi, Levoči, Kežmaroku, Popradu, Liptovského Sv. Mikuláše. Při tom bylo dbáno, aby ve jmenovaných místech mohlo se započítati s úřadováním a zaměstnanectvo bylo v důsledku toho také rozděleno.

Druhý listopad byl v Košicích dnem přímo kritickým, nálada už i u Slováků velmi stísněná. Odpoledne toho dne člen slovenského národního výboru Dr. Bagin zavolal z policejního ředitelství redakci Slováka v Bratislavě a dotazoval se, jak situace vypadá. Bylo mu sděleno, že situace pokud se týče Košic jest velmi vážná a že slovenští členové delegace pokoušejí se je jak u ministra Ciana¹⁶ tak i Ribbentropa¹⁷ zachrániti pro Slovensko. O 19.45 hod., když ještě žádné správy nepřišly, zavolal si Dr. Bagin k telefonu poslance Sidora a dotazoval se ho, jak to dopadlo s Košicemi. Sidor se z počátku vyhýbal konkrétní odpovědi a jen po nějaké chvíli na ostřejší dotaz Dr. Bagina prozradil, že Košice padly. Zpráva tato působila ohromujícím způsobem zvláště později, když o pádu Košic ~~nebyl~~ mluvilo říšskomadarské radio. Naproti tomu co Češi a Slováci byli zdrceni, Maďaři se radostí objímali na ulicích, ještě v noci začali vyvěšovati prapory v maďarských barvách. A byli to zase ti samí židovští obchodníci, kteří první vyvěsili slovenské prapory, a nyní zase první ozdobili svoje domy maďarskými prapory. Ráno tonulo celé město v záplavě maďarských praporů a jen budovy státních úřadů nebyly jimi ozdobeny. Maďarské prapory vyvěsili i majitelé domu Slováci, prý na nátlak maďarské národní rady a z obavy, aby jejich domy nebyly demolovány.

Obyvatelstvo maďarské národnosti ozdobilo se maďarskými trikolórami a kokardami, maďarští skauti ověnčili se v pravém slova smyslu trikolorami, studentstvo nosilo již nyní veřejně petófiiovské černé mašle, letáčky, které bylo dříve bráněno rozhozovati, objevily se na ulicích v masách, výklady byly ozdobovány fotografiemi zemského správce Horthyho¹⁸ a maďarských státníků. Deska Rakocziho na domě byla zanešena v pravém slova smyslu květy. Maďarská národní rada, která před tím nebyla trpěna, začala úřadovati a založila několik kancelářů v různých částech města, kde přijímala osoby hlásící se do maďarské občanské stráže. Stráž tato byla označena bílými náramníky se znakem města Košic, číslem

16 Galeazzo Ciano, gróf di Cortellazzo (1903 – 1944), taliansky politik a diplomat, za Benita Mussoliniho, 1936 – 1943 minister zahraničných vecí Talianska, r. 1944 zatknutý na nemecký nátlak a popravený.

17 Joachim von Ribbentrop (1893 – 1946), nemecký politik, člen NSDAP, 1933 – 1938 veľvyslanec nacistického Nemecka vo Veľkej Británii, od 4. 2. 1938 do 1945 minister zahraničných vecí (vystriedal Konstantina von Neuratha), za vojnové zločiny postavený pred Norimberský súd, odsúdený na trest smrti a popravený.

18 Miklós Horthy de Nagybánya (1868 – 1957) – admirál, od 1920 do 1944 najvyšší štátny predstaviteľ Maďarska vo funkcii říšskeho správcu (regenta).

a pojmenováním. Později na křižovatkách košických ulic objevili se maďarští skauti a samovolně začali řídit dopravu. Maďarské obyvatelstvo nevycházelo z nadšení. K demonstracím však nedošlo, protože závěrečná hodina ve veřejných místnostech byla omezena na 8 hodinu a pohybování na ulicích na 9 hodinu večerní.

Za- to mezi českým a slovenským obyvatelstvem vznikla takřka panika. Všechno se chtělo ihned vystěhovati a zachrániti svůj majetek. V prvních dnech nebyl však dostatek vozidel, automobilů i vagonů a každý využil sebemenší příležitosti, aby se odstěhoval.

Evakuace, která byla nařízena, zastihla státní úřady a podniky nepřipravené. Nikdo nevěděl co a jak má dělati, jmenovitě jak naložiti se zařízením kanceláří, a nebyla to snad vina přednostů jednotlivých úřadů, jako spíše Bratislavy, která nevydala ani na urgence podrobné pokyny. Jedině vrchní rada krajského úřadu Dr. Roudnický, který byl vyslán do Košic, aby řídil evakuaci, věděl účinně zasáhnouti spolu s velitelstvím sboru. Pokud se týče policejního ředitelství v Košicích, bylo nejdříve evakuováno oddělení státní bezpečnosti a zpravo-
dajská odbočka, postupně následovaly i oddělení druhé. Ovšem nejdříve byly odsunuty spisy a jen potom kancelářské zařízení. Pro odsun kancelářského zařízení nebyly vydány přesné pokyny anebo pokyny zmatené, takže policejní ředitel co podnikl, podnikl na svoji pěst. Třeba podotknouti, že nerozhodnost Bratislavy způsobila zdržení při evakuaci tohoto úřadu. Evakuace narážela na potíže již i proto, že bezpečnostní služba musela býti konána, rodiny zaměstnanců chtěly se vystěhovati, nebylo ale civilních osob, které by při vystěhování pomáhaly. Mnozí strážníci se zhroutili jednak proto, že byli neustálými pohotovostmi od května t.r. vyčerpáni a neustálou službou byli bezradní kdo zachrání jejich majetek.

Jak již bylo podotknuto, evakuace nebyla připravena a v prvních dnech nedostatek automobilů a vagonů a spěch, poměrně krátký termín k vystěhování způsobil paniku.

Řízením evakuace resp. státních úřadů z Košic byl pověřen městský hlavní notář Dr. Bada. Poněvadž zaměstnanci městského notářského úřadu byli městskými úředníky, zůstal Dr. Bada zástupcem radou Nejdem a koncipistou Dr. Kadlecem pro tento těžký úkol nedostatečně vybaven. Měštní úředníci přestali prostě úřadovati, jednak proto, že byli v duchu Maďary, jednak z obavy, aby po obsazení Košic nebyli za svoji pomoc při evakuaci pronásledováni. Poslední okolnost byla však více výmluvou než skutečností, neboť se jim jednalo o to, aby Československý stát z Košic co nejméně zachránil. Dr. Badovi pomohl sborový velitel tím, že mu přidělil na provádění evakuace jednoho důstojníka.

První den bylo přistaveno pro evakuaci košických civilních státních úřadů asi 70 vagonů a autokolona asi 14 nákladních automobilů. Tedy počet naprosto nepostačující. Více však nedalo se ani přidělit. Vagony tyto byly přiděleny jednotlivým státním úřadům podle jejich důležitosti, takže policejní ředitelství dostalo 7 krytých a 3 nekryté vagóny. Přesto, že tyto vagony byly k dispozici již od rána, evakuace se zdržela tím, že městské elektrické podniky požadovaly za přistavení 1 vagónu na kolejích elektrické dráhy k dotyčnému úřadu 200 Kč v hotovosti předem. Na zákrok vojenského velitelství u vládního komisaře Města Košic jmenovaného slovenskou autonomní vládou Dr. Bučka, bylo od placení tohoto obnosu upuštěno. Tím se však evakuace zdržela. Zdržela se i tím, že úřady nebyly k nakládání připraveny. Policejní ředitelství naložilo ještě tentýž den 5 vagónu krytých a 3 nekryté. Druhé úřady až na železnici při stavení vagonů nevyužily. Nevyužitá zůstala i auto-kolona právě proto, že nebylo ještě zabaleno.

Následující dny počet přistávaných vagonů a nákladních aut se neustále stupňoval, takže v evakuaci mohlo býti intenzivněji pokračováno. Scházely ovšem civilní pracovní síly, poněvadž košičané ani za poměrně velký peníz nechtěli při evakuaci pomáhat. Že evakuace byla provedena možno děkovati jedině vojenským oddílům, které pracovaly dnem i nocí.

Převáděním evakuace se strany vojska byl pověřen pplk. gen. štábu Dyk, jehož kancelář byla v pravém slova smyslu obléhána a jedině jeho rozhodností a rozhledu možno děkovati, že evakuace přes počáteční potíže pokračovala tak, že byla vlastně ve středu t.j. dne 9. listopadu 1938 v poledne z větší části ukončena.

Bez zásahu a pomoci vojenské správy nebyly by Košice evakuovány, neboť scházelo hlavně pracovních sil poněvadž zaměstnanci státních úřadů a podniků starali se o své rodiny. Nebylo možné jim to vytknouti, poněvadž žádný z nich nedůvěřoval ujišťování maďarské národní rady, že jeho nábytek bude pod náležitým dozorem, nic se mu nestane, nikdo nevěřil a to zcela oprávněně. Ostatně nebylo u státních úřadů dosti energických osob, které by dovedly tak rychlou evakuaci řádně řídit. Každý se staral v prvé řadě o sebe a sluší podotknouti, že snad až na vládního radu Pongrácze opustili svoje služební místa dříve než byla evakuace ukončena.

Naprostu selhali však ti přednostové košických státních úřadů, kteří byli dosazeni slovenskou autonomistickou vládou. Nejen, že nedovedli vésti jim svěřené úřady, vždyť neměli ani mnohdy žádoucí kvalifikace, ale evakuaci státních úřadů dokonce i bránili, chtějíce tak zachovati jak písemný materiál, tak zařízení Maďarům. V důsledku toho byla vojenská správa nucena jednotlivce z nich z vedoucích míst odstraniti a dosaditi tam úředníky Čechy, aby evakuace mohla být provedena.

Stalo se tak jmenovitě na ředitelství pošt a telegrafů, kde vedením tohoto úřadu byli pověřeni vrch. komisař Adamovič a pošt. rada Dr. Feldoš. Vrch. komisař Adamovič hlásil se sice za Slováka, o jeho roduvěrnosti se však pochybovalo. Jmenovaný soustavně na soupisných voličských listech vyškrtával při udání národnosti ze slova československá slovo česko. Poštovní rada Feldoš byl znám jako naprostý maďaron, který všechno české nenáviděl a když byl pověřen vedením osobního referátu, dbal na to, aby na žádné vedoucí místo se nedostal Čech a Sokol. Protěžoval Slováky-autonomisty a Maďarony.

Ne právě bezvadně zachovali se i ti policejní úředníci, kteří v Košicích zůstali. Jmenovitě akt. adjunkt Polák, který požíval naprosté důvěry slovenských autonomistických kruhů a jak bylo již shora naznačeno, byl po prohlášení autonomie Slovenska dosazen na vedoucí místo, zabráňoval evakuaci. Zůstal v Košicích.

Podobné stížnosti bylo slyšeti i na vedoucí úředníky ředitelství státních drah, které dosadila autonomistická vláda. Jedině energickému zákroku vojenských úřadů lze poděkovati, že evakuace státních úřadů v Košicích byla v takové míře provedena.

Evakuaci státních úřadů a podniků snažila se zabrániti i maďarská Národní rada, která k různým budovám postavila t.zv. "Občanskou stráž". Tyto potíže byly však energickým způsobem odstraněny velitelem bezpečnostního vojenského oddílu gen. Čihákem¹⁹, který na postižená místa vyslal dostatečné silné vojenské stráže a občanskou stráž dal vyhnati.

Generál Čihák dal účinně zakročiti v celé řadě případů nejen při evakuaci úřadů a podniků státních, ale i podniků soukromých.

Tak na př. zásahem generála Čiháka byl evakuován Rumanův-studentský internát, ředitelství pošt a telegrafů, ambulatorium železničních zaměstnanců, filiálka a sklad družstva Nupod, prodejna firmy Aso, atd. Pokud bylo už z těchto podniků zboží a součástky zařízení maďarskou Národní radou vyneseno z ambulatoria železničních zaměstnanců za 20.000 Kg

19 Gen. Jaroslav Čihák (1891 – 1944), prevzal velenie bezpečnostného oddielu zodpovedného za zabezpečenie evakuácie a vojenských útvarov z Košíc po gen. Mézlovi, po okupácii Čiech a Moravy spoluzakladateľ organizácie *Obrana Národa* a člen odbojovej organizácie *Petičný výbor Věrní zůstaneme*, od 1940 vo Francúzsku (používal krycie meno Znamenaček), 1940 – 1941 náčelník štábu MNO.

zlata, z Rumanova internátu sčítací stroje na rozkaz generála Čiháka muselo býti ihned vráceno. Nejen, že evakuace dala se za dozoru bezpečnostních opatření vojska, ale musela býti provedena příslušníky vojska. Tak na př. z tabákové továrny vojáci zachránili na 220 vag. tabáku. Bez jejich pomoci dalo by se bývalo nanejvýše zachrániti 50 vagónů. Vojáci vynesli též desítky vagonů obilí a zařízení většiny státních úřadů. Vojáci pomáhali vydatně při zachraňování resp. evakuování bytových zařízení státních úředníků a možno říci, že i tu z velké většiny evakuovali.

Feďy Počet evakuovaných osob během 7mi dní byl odhadován na 28 tisíc. Pozdější byla toto číslo v časopisech opraveno na 41 tisíc.

Evakuace, zvláště rodin státních zaměstnanců poskytovala strašný obraz. Všechny ulice byly přeplněny nákladními automobily, naloženými nábytkem, koleje elektrické dráhy, jmenovitě u státních úřadů zataraseny vagony, sloužícími k evakuaci. Každý se snažil zachrániti svůj nábytek co nejdříve, nikdo nedbal na ujišťování, že si ho bude moci později skočit vystěhovati. Přesto však velmi mnoho bytových zařízení v Košicích zůstalo a jejich majitelé vyžádali si od maďarské Národní rady jeho zajištění. To se dalo tím způsobem, že na byty byly připevněny tabulky, že jsou pod ochranou maďarské Národní rady. Dlužno poznamenati, že Maďarská národní rada přitom postupovala velmi benevolentně a vyšla každému, kdy o to požádal, všemožně vstříc. Dlužno též poznamenati, že toto opatření bylo velkým risikem a není se proto co diviti, že se každý snažil vystěhovati se z Košic ještě v době, kde byly obsazeny čsl. vojskem. Dobré bylo, že mnoho rodin vystěhovalo se a odeslalo svůj nábytek z Košic v době od 19. října do 2. listopadu.

Úřadovny Maďarské Národní rady byly v době evakuace přeplněny těmi Čechy a Slováky, kteří měli v Košicích své domy, případně parcely. I těm bylo vyjito vstříc. Maďarská Národní rada vyvíjela ostatně velmi intenzivní činnost ve všech směrech a pokusila se přebírat státní úřady hned na počátku evakuace. V tom jí však bylo zabráněno a po převzetí stanoven termín předposlední den evakuace. Pokud převzala některé státní úřady samovolně, byli její exponenti z nich odstraněny.

Maďarská Národní rada snažila se ostatně zasahovati do státní správy hned jak byla vyhlášena slovenská autonomie a sice souběžně se slovenskou Národní radou. Exponenti Maďarské Národní rady pokusili se v mnohých případech intervenovati ještě v té době na policejním ředitelství, kde byli však jednoduše odmítnuti a jejich pravomoc nebyla samozřejmě uznána.

3. listopadu začala však Maďarská Národní rada v plném rozsahu fungovati. Jejím předsedou byl arch. Julius Wirt, jinak ředitel východního okresu sjednocené maďarské strany. Možno o něm říci, že se choval jinak slušně a rozumně. Podle posledních zpráv od košických uprchlíků upadl prý u maďarských vojenských úřadů v Košicích v nemilost, poněvadž prý se stydí za maďarské vojsko a úřady, které se nechovají tak, jak si to představoval nejen on, ale i značná část maďarské inteligence košické.

Velmi slušně choval se i podpředseda Maďarské Národní rady JUDr. Herz a jiní starší členové.

Jmenovitě v posledních dnech evakuace zásluhou těchto jmenovaných a zásluhou velitele Občanské stráže maďarské kap.v. v. Eleka Wárkolyho byl zachován klid a pořádek. Maďarská Národní rada uposlechla všech rozkazů a pokynů vydaných vojenským velitelstvím, takže k žádnému vážnějšímu incidentu nedošlo. Ostatně o bezpečnost v Košicích samých o zabezpečení evakuace a o zabezpečení vojenských útvarů odcházejících z hranic staral se vojenský bezpečnostní oddíl, jehož velitelem byl jmenován generál Čihák. Převzetí bezpečnostní služby v Košicích bylo oznámeno veřejnými vyhláškami podepsanými divis. generál.

Mézlem.²⁰ Podle nich uniformovaná stráž policejní byla podřízena velitelství bezpečnostního oddílu a styč. důstojníkem u tohoto velitelství byl ustanoven policejní kapitán Sequens. Bezpečnostnímu oddílu k výkonu služby byli přiděleni pěší jezdecké i motorisované oddíly vojenské a pěší a jízdní uniformovaná policejní stráž.

Budovy státních košických úřadů a podniků pokud se tak nestalo, a pokud byly hlídány policejní stráží, byly obsazeny silnými strážemi vojenskými. Na důležitějších křižovatkách košických vykonávali službu dopravní strážníci za asistence vždy dvou vojínů. Městem projížděly ve stanovených dobách hlídky obrněných automobilů, lehkých tanků, tančíků, cyklistické hlídky a hlídky dragounů. Nutno poznamenati, že generál Čihák pozvedl neobyčejně disciplínu a úroveň vojenský oddílů, přidělených bezpečnostnímu oddělení, takže možno mluvit o vzorné disciplině. Tímto způsobem byl až do posledních okamžiků udržen v Košicích naprostý klid a pořádek.

Vojenské jednotky, které měly obsazeny státní hranice odešli z pozic dne 10. listopadu v ranních hodinách. Za nimi odpochovalo SOS²¹ a jen potom opustily Košice motorizované oddíly bezpečnostního oddílu.

Po 9 hodin přijeli do Košic 4 styční důstojníci maďarští, kteří se přihlásili generálovi Čihákovi. Krátce před 10 hodinou odevzdal generál Čihák zmíněným maďarským důstojníkům krátkými slovy město a odejel směrem na Prešov.

Zatím co bezpečnostní vojenské oddíly shromažďovaly se na sverení části města na Hutsiském náměstí, z jihu přicházely maďarské četnické oddíly, takže město samo nezůstalo jen několik málo minut bezpečnostními oddíly nestřežené.

Odchod vojenský československý oddílů dál se v naprostém pořádku, budil dojem spíše slavnostního pochodu než ústupu. Zmínění maďarští styční důstojníci nevycházeli z údivu nad bezvadnou výzbrojí a výstrojí, jakož i bezvadnou disciplínou. Snažili se sice svůj obdiv zakrýti, ale neudrželi se, když odcházeli dragouni a motorizované jednotky.

Bezvadně pochodovaly i pěší vojenské oddíly. To byl snad nejpůsobivější dojem. Náděrně vyzbrojená, vystrojená a disciplinovaná armáda musela opustiti bez porážky Košice.

Vojenský bezpečnostní oddíl plně dostal svému úkolu. Jak bylo již shora podotknuto, ještě v noci ze dne 2. na 3. listopad a hlavně ráno dne 3. listopadu tonulo město v záplavě maďarských praporů. Výzdoba tato působila sice velmi rušivě a provokativně. Nedalo se jí však žádným způsobem předejiti. Maďarští obyvatelé města Košic hned po mnichovském diktátě připravovali si skrytě maďarské prapory a bezpečnostní orgány přesto že po těchto přípravách bedlivě pátraly, nemohly tomu zabrániti. V některých obchodech byly prodávány prapory v hotových balíčcích po 17 Kč, ale na heslo. Bylo zjištěno, že prapory a trikolory v maďarských barvách byly dopravovány do Košic i z Maďarska přes hranice podloudně.

Výzdoba města maďarskými prapory byla vytýkána vládnímu radovi a policejnímu řediteli Pongráczovi. Týž však odůvodňoval ponechání praporů tím, že po obsazení města Maďary, trpělo by sta a sta Čechů a Slováků, kteří se z Košic vystěhovat nemohli. Tyto obavy byly zcela oprávněné, neboť maďarské obyvatelstvo bylo jako pomínuté a mnozí i veřejně slibovali, že si vyrovnají své účty. Dlužno podotknouti, že hned po mnichovském diktátě byla propuštěna z vazby a z trestu ohromná řada osob, odsouzených pro delikty na základě zákona na ochranu republiky k velkým trestům a i k trestu smrti. Mimo to dne 3. listopa-

20 Ondřej Mézl (1887 – 1968), 7. 3. 1936 povýšený na brig. gen. Od 30. 9. 1936 velitel VI. zboru v Košiciach, počas brannej pohotovosti štátu na jeseň 1938 veliteľ hraničného pásma XVI. v Košiciach. Po Viedenskej arbitráži organizoval evakuáciu čs. občanov z Košic a taktiež z Podkarpatskej Rusi a južného Slovenska, ktoré pripadli Maďarsku.

21 Stráž obrany štátu.

du jako na povel vylámali vězňové ve věznici krajského soudu /několik set/ dveře u svých cel, vzbouřili se a byli taktéž propuštěni. Dále byla obava, aby do města nevnikli maďarští terroristé.

Samozřejmě, že došlo po většině ve večerních a nočních hodinách k strhávání maďarských praporů, což se neobešlo bez menších srážek. Při jedné takové příležitosti když vojáci strhávali prapory byl bodnut neznámým pachatelem jeden voják, a poraněn tak, že musil být odvezen do nemocnice. Okolnost tato byla vytknuta zástupcům maďarské národní rady, kteří byli současně upozorněni, že by mohlo dojít k větším srážkám zvláště až se budou vraceti přes Košice vojáci od hranic. Zástupce maďarské národní rady advokát Dr Herz přislíbil generálovi Čihákovi, že případ bude maďarskými úřady přísně vyšetřen a vinníci potrestáni. Za tím účelem vyžádal si odpis výsledku šetření. Poněvadž bylo zjištěno, že poraněný voják přece strhl jeden prapor ovšem na jiném místě, byl prapor vrácen maďarské národní radě. Toto gesto udělalo na maďarskou národní radu velmi silný dojem a přímo k překvapení v noci ze dne 8. na 9. listopadu dala maďarská národní rada všechny prapory z celých Košic odstraniti. Dne 9. listopadu 1938 nebylo v městě ani jednoho maďarského praporu a nebylo viděti ani maďarských trikolor a výzdobu v obchodech. Mimo to všechny obchody, které nebyly opatřeny železnými závěsy byly v pravém slova smyslu zabeďněny a uzavřeny, takže dne 9. listopadu odpoledne na jeden km dlouhé Štefanikově ulici byl otevřen jenom 1 obchod s cukrovinkami a jenom jedna trafika. Obchody zůstaly zabeďněny až do odchodu československého vojska z Košic.

V posledních dnech jevil se velký zájem o výrobky československé tabákové režie a k dostání byly jenom ty nejdražší druhy cigaret a doutníků. Levnější druhy jako Vlasta, byly z části poschovávány, z části rozprodány. Mimo to došlo k značnému nákupu textilií a obuvi. Firma Baťa tuto situaci využila a v době evakuace dala dopravit do Košic údajně na 28 vagonů obuvi, která byla po obsazení Košic Maďary během dvou dnů rozprodána.

V době evakuace Košic byly roztrušovány po městě ty nejhroznější zprávy. Bylo hlášeno i střílení, ale jak se zjistilo, jednalo se o úmyslně způsobované výbuchy výfukových plynů, což bylo ovšem přísně zakázáno, aby nedošlo k zbytečné panice.

Již ve středu dne 9. listopadu byly košické ulice téměř liduprázdné, poněvadž větší část obyvatelstva byla již evakuována a obyvatelstvo tam bylo upozorněno vyhláškami, aby se zbytečně na ulicích nezdržovalo. Zrovna tak dne 10. listopadu dopoledně při odchodu československého vojska z Košic byly ulice košické takřka liduprázdné a jen menší hloučky přihlížely odchodu vojska, se kterým se mnozí se slzami v očích a máváním šátků loučili.

Není bez zajímavosti, že s blížícím se odchodem vojska z Košic stávala se v prvních dnech tak vystupňovaná radost maďarského obyvatelstva stále a stále slabší a velmi mnozí netajili se s obavami, tedy i Maďari, co bude po obsazení Košic maďarským vojskem. Byli to zejména dělníci, kteří správně předpovídali nedostatek práce a obchodníci, kteří tušili stagnaci v obchodě. Tyto obavy se také splnily a hned několik dní po obsazení Košic maďarským vojskem došlo k několika velkým demonstracím, za nichž bylo voláno po návratu Čechů.

Maďarské národní radě velmi záleželo na tom, aby po odchodu československého vojska, ani při jeho odchodu nedošlo k incidentům. Po dohodě s velitelstvím bezpečnostního oddílu byly dne 10. listopadu vojenské stráže u státních úřadů a podniků, u vojenských objektů, postupně stahovány a ihned nahrazovány silnými oddíly maďarské občanské stráže. Maďarská občanská stráž byla opatřena jedině holemi. Její velitelství chtělo její příslušníky původně ozbrojiti kusy elektrického kabelu ve formě obušků, od čehož bylo však na zásah velitelství upuštěno. Maďarská národní rada uvažovala o vyzbrojení příslušníků občanské stráže i pistolemi, a to těmi, které byly při odevzdávání zbraní obyvatelstvu odebrány, avšak

i od toho bylo z obavy, že by mohlo dojít k incidentům a že se jednalo o majetek soukromý upuštěno. V poslední evakuační den došly sice zprávy, že občanská stráž má být v noci ze dne 9. na 10. listopad vyzbrojena puškami, které měly být ukryty v několika domech. Pověsti tyto ukázaly se být bezpodstatné. Přesto prese všechno byly vydány přísné rozkazy, jak se mají chovati ustupující vojenské oddíly v případě, že by byly napadeny střelbou. K ničemu však nedošlo.

Dne 9. listopadu odpoledne bylo započato se stavbou slavobrány pro příjezd zemského správce Horthyho a na Štefanikově ulici byly vztyčovány stožáry pro praporovou výzdobu. Tyto práce nebyly rušeny vzhledem k tomu, že maďarská národní rada sama se snažila o zachování naprostého klidu a pořádku a všechny příkazy a pokyny vojenského velitelství splnila.

Dne 8. listopadu vrátil se z Maďarska do Košic senátor sjednocené krajinské křesťansko-sociální a maďarské národní strany Dr Pajor, který tlumočil velitelství vzkaz velitele maďarské okupační armády gen. Lipaye. Týž se prý zaručil, že nikomu nebude ublíženo, jedině na Hlinkovy gardisty bude pohlíženo zrovna tak, jak pohlížely československé úřady na maďarské teroristy. Ostatně i jiní členové maďarské národní rady několikrát upozorňovali na Hlinkovy gardisty, kteří prý se měli vloupati do Košic a provádět teroristická činy. Pověsti tyto ukázaly se být neodůvodněnými a vznikly tím, že do Košic v době evakuace přijeli skutečně Hlinkovi gardisté z Prešova, aby odvezli zařízení svobodozvednářské lože Rezurexit. K tomuto tyli oprávnění písemným svolením slovenské vlády. Byla jim poskytnuta i vojenská asistence.

Hlinkovi gardisté po vyhlášení autonomie Slovenska nebyli v Košicích vlastně řádně organizováni. Byli to ponejvíce středo a vysokoškolští studenti a hlavně slovenští katoličtí skauti. Jejich hlavním úkolem bylo vlastně dávat pozor, aby Češi ze Slovenska něco neodvlékli, mimo to byli použiti policejním ředitelstvím k pátrání po rozšiřovateli irredentistických maďarských letáček. Po vyhlášení vídeňského diktátu většina z nich zvláště exponovaných současně s většinou členů slovenského národního výboru opustila Košice. Význační členové slovenského národního výboru opustili Košice jako první, a nenapadlo jim ani, aby se o evakuaci starali.

Ještě během evakuace Košic přicházely na Hlinkovy gardisty udání, že na území slovenském, tedy na území mimo toho, které mělo připadnouti k Maďarsku zastavují automobily a jiná vozidla, prohledávají v nich jedoucí osoby a obírají je o hotové peníze. Tak v jednom konkrétním případě vzali jednomu českém dělníkovi jeho úspory a z pěti set Kč ponechali mu jen 20 Kč. Na odebranou částku vystavili mu sice potvrzení, ale s nečitelným podpisem. Hlinkovi gardisté byli namnoze ozbrojeni a za asistence vojáků opovážili se zastavovat auta i s vojenskými osobami. Při tom došlo samozřejmě k menším incidentům. Toto nezákonné řádění vyvolalo v řadách českého zaměstnanectva, které se snažilo zachrániti svůj majetek nesmírné pobouření, a ještě větší pobouření vyvolaly zprávy, že do Čech může být vyvezeno nanejvýše 500 Kč. Nařízení toto bylo dokonce citováno v časopise „Slovák“.

V době evakuace zdržovali se v Košicích 2 angličtí žurnalisté, kteří všechno bedlivě sledovali a činili si horlivě poznámky. Podle nezaručených zpráv měli být i tito žurnalisté pozastaveni Hlinkovými gardisty. Zmínění angličtí žurnalisté velmi ostře odsuzovali zákroky Hlinkovy gardy proti židům ve slovenských městech, zvláště p v Popradě. Tam byli v jednu noc nejen cizí státní příslušníci, ale i českoslovenští příslušníci žid vybráni z postelí a po odebrání peněžní hotovosti naprosto nedostatečně oblečeni, odvezeni auty do lesů na ma-

ďarské hranice.²² Pardonování nebyli ž ani židé, kteří dleli za účelem léčení v tatranských lázních. Později byli tito lidé zase vyvezeni maďarskými úřady na hranice slovenské a tam ponecháni.

Řádění Hlinkových gardistů byla však brzy na zákrok vojska učiněna přítrž.

Pokud se týká provádění evakuace u jednotlivých košických státních úřadů a ústavů, dlužno poznamenati, že byla prováděna bezplánovitě a nebýti zásahu a pomoci vojska, nebyla by bývala vůbec provedena. To platí jmenovitě o tabákové továrně, vrchním soudu, Rumanovým internátě.

Ještě hůře byly na tom košické slovenské školy. Učitelské a profesorské sbory byly naprosto bezvadné, velmi mnozí učitelé a profesori se v Košicích značně politicky i nábožensk národnostně exponovali a proto byli přímo zděšeni rozkazem slovenského ministra školství Černáka, že za žádných okolností nesmí opustiti Košice, poněvadž se bude i za maďarské ery na košických školách vyučovati slovensky. Mnozí z nich vyžadovali si potvrzení, že byli exponováni a Košice opouštěli. Větší část jich tam však zůstala i se svým školním zařízením. Podle doslechu ministr Černák mnohé z těch, kteří Košice opustili, vrátil ještě v době evakuace nazpět. Mezi nimi i členy slovenského národního výboru učitele Martinka a Rusinu. Od svého rozhodnutí však v poslední chvíli vzhledem k tomu, že byli příliš exponováni, upustil. Již takřka všichni slovenští profesori a učitelé, kteří v Košicích zůstali, byli Maďaři z Košic vyhnáni a někteří z nich na hranicích maďarskými vojáky o své peníze obrány. Samozřejmě věc, že jsou všichni na ministra Černáka a na slovenskou vládu velmi roztrpčeni a zůstanou zásadními oposičníky.

Velmi zajímavým je případ vládního komisaře města Košic Dr Bučka, jinak předsedy místní organizace Hlinkovy slovenské ľudové strany v Košicích a † člena slovenského národního výboru. Týž k překvapení všech Čechů a Slováků jak již bylo shora podotknuto zůstal v Košicích. Tato okolnost je nyní vysvětlována tím, že tam ž zůstal na příkaz slovenské vlády. Tato se totiž údajně rozhodla, že tam ponechá jednoho exponenta za tím účelem, aby zastupoval slovenskou menšinu v maďarském parlamentě. K tomuto úkolu byli prý vyhlédnuti Dr. Buček nebo býv. poslanec Hlinkovy slovenské ľudové strany Hvozdzik a Šaňo a Mach. Macha prý však potřebuje slovenská vláda za šéfa propagandy, Dr. Buček vzdá prý se však býti málo energickým a zbývá jedině Hvozdzik. Toto vysvětlování nezdá se však býti pokud se týká Dra Bučka dosti pravděpodobné, poněvadž, jak bylo vyhnány slovenskými učiteli sděleno, Dr. Buček nejen že se jich u maďarských košických úřadů nezastal, ale bál se s nimi mluvíti slovensky. Ostatně paní Dra Bučka je Maďarka. Dr. Buček byl viděn ještě dne 10. listopadu ráno jak přecházel se svojí paní Husitské náměstí, kde stáli příslušníci velitelství bezpečnostního oddílu a členové komise, která odevzdávala státní budovy maďarské Národní radě. Ačkoliv z nich mnohé velmi dobře osobně znal a je na náměstí poznal, nejen že se s nimi nepřišel rozloučiti, ale ani si je nevšiml a nepozdravil.

Jak už bylo poznamenáno dne 10. listopadu v ranních hodinách procházely Košicemi československé vojenské útvary z Košic, aby zaujaly posice na nové demarkační čáře. Útvary tyto byly očekávány na periferii města oddíly tančičků, které je doprovázely předem stanovenými ulicemi městem. Za těmito oddíly následovaly oddíly SOS, ke kterým se přidružila uniformovaná policejní stráž, vykonávající službu spolu s vojáky na křižovatkách. Jako poslední odcházely z Košic motorisované oddíly /obrněná auta, tančičky a tanky/ cyklisti a jezdeckto bezpečnostního oddílu vojenského za vedení jízdní policejní stráže. Tepr-

22 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa 1991, s. 24-29; *Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie* (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). Ed. E. Nižňanský, Bratislava 2001, s. 226 a n.

ve když poslední oddíly opustily Košice, odejel velitel generál Čihák se svým pobočníkem a policejním kapitánem Seguensem. Silnice vedoucí z Košic do Prešova byla zaplněna ustupujícími vojenskými oddíly.

Prešov byl v pravém slova smyslu přeplněn Košičany, neboť právě tam evakovala byt i jen přechodně většina košických úřadů.

Opatření vládního rady a policejního ředitele Pongrátze ukázala se býti plně odůvodněna. Tak jak bylo předem stanoveno do výše uvedených měst evakovali policejní zaměstnanci. Spisový materiál a zařízení kacerářů bylo odesláno do Spišské Nové Vsi, kde bylo umístěno v státní dřevařské škole, kam přesídlilo také presidium policejního ředitelství spolu s jeho hospodářským úřadem. Teprve později po rozhodnutí slovenské vlády byl spisový materiál z větší části převezen do Prešova, kde bylo zřízeno nové policejní ředitelství. Zařízení býv. košického policejního ředitelství bylo rozděleno mezi policejní ředitelství v Prešově a policejní ředitelství v Žilině. Při rozdělení zařízení došlo k nechutným scénám, když policejní aktuárský tajemník Kováč přímo diktátorským způsobem vybíral si pro Prešov ty nejlepší součástky.

Vládním radou a policejním ředitelem Pongráczem proponované nové státní policejní úřady nezačaly však po evakuaci fungovat. Krajský úřad v Bratislavě nařídil ale, aby policejní zaměstnanci vypomáhali v kancelářských a manipulačních pracích dotyčným okresním úřadům.

Tak např. v Popradě takřka všichni zaměstnanci vybavili záležitosti, týkající se vyživovacích příspěvků staré resty policejního trestního soudu dávali do pořádku spisový archiv, neboť okresní úřad v tomto ohledě byl přímo zanedbaný. V jiných městech postavila košická policejní stráž dopravní hlídky.

Presidium policejního ředitelství ve Spišské Nové Vsi bylo v pravém slova smyslu zasypáváno různými dotazy zaměstnanců policejního ředitelství, kteří evakuaci utrpěli ohromné škody. Mnoho z nich mělo v Košicích vlastní domky anebo byli členy různých stavebních družstev. Někteří z nich byli nuceni zanechat bytové zařízení v Košicích, jiní zase ve spěchu svoje zařízení za nepatrný peníz prodali a těm, kterým se podařilo bytová zařízení odeslati do různých měst Československé republiky byl nábytek značně poškozen. Nutno poznamenati, že z počátku resp. do ukončení evakuace za nejbližší stanici pro odsun bytových zařízení byla stanovena Štrba a to proto, aby vyprázdněné vagóny mohly býti zase použity. Okolnost tato způsobila, že velmi mnozí evakuovaní nábytek na různých stanicích vyložili, někteří z nich dokonce na několika stanicích, takže dosud velmi pracně shánějí nábytek dohromady. Ti, kterým se podařilo odsunouti nábytek do země České a Moravskoslezské museli zaplatiti značné dopravné a staly se i případy, že někteří museli evakuovati po druhé, poněvadž místa, kam evakovali původně připadla později Německu. Nejenom policejní zaměstnanci a jejich zaměstnanci všech ostatních státních úřadů utrpěli veliké škody. Bylo sice nařízeno, aby si podali k úhradě stěhovacích výloh cestovní účty, je však otázkou, čím tyto účty budou hrazeny. Týká se to hlavně těch, kteří odsunuli svoje bytové zařízení a poslali svoje rodiny z Košic ještě před nařízením evakuace. Podle pokynu krajského úřadu v Bratislavě tímto způsobem vzniklé výlohy nebudou hrazeny.

Zdá se, že policejní zaměstnanci co se týče evakuace byli na tom nejhůře, neboť v době evakuace nedostali žádné zálohy na plat až na 100 Kč, které vlastně povolil vládní rada Pongrátz. Státní zaměstnanci jiných státních resortů dostávali zálohy ve výši jednoměsíčního služného, takže se mohli daleko lépe pohybovati a daleko lépe evakuovati. Vládní rada Pongrátz snažil se svým zaměstnancům vyjíti co nejvíc vstříc, avšak bez svolení krajského úřadu v Bratislavě nemohl nic dělati. Dovolené policejní zaměstnanci nedostali, poně-

vadž se očekávalo, že policejní úřady začnou co nejdříve fungovati. Zaměstnanci policejní mohli si ovšem podati cestovní účty, v nichž byly zahrnuty i diety z důvodu vedení dvojí domácnosti. Poněvadž však tyto účty budou proplaceny později, utrpěli policejní zaměstnanci tím velké škody.

Příznačným pro situaci je ta okolnost, že ve Spišské Nové Vsi a v Popradě vydaly slovenské národní výbory heslo českým uprchlíkům neposkytovat žádné byty.

Se shora uvedených důvodů stala se situace u evakuování Košic pro policejní zaměstnance přímo katastrofální a zhoršila se v poslední době nařízením vlády slovenské krajiny ze dne 26. listopadu 1938 o dočasném upravení služebního poměru státních a jiných veřejných zaměstnanců a pensistů, kteří měli působíště na území odstoupeném Maďarsku, Polsku anebo Německu /opis nařízení přiložen/.²³

Nařízení toto vyvolalo pravou bouři roztrpčení mezi jím postiženými českými zaměstnanci, kteří jsou přímo zoufalí. Čeští zaměstnanci z území obsazeného Maďary byli v důsledku tohoto nařízení přesvědčeni, že jsou všichni dáni ústřední vládě k dispozici. Někteří policejní zaměstnanci podali si sice žádosti o ponechnání na Slovensku, zvláště ti, kteří se oženili se Slovenkami, ale i když mají malé vyhlídky, že tam budou ponecháni, obávají se, že budou šikanováni a ponižováni. Tyto jejich obavy nejsou ostatně neodůvodněné, poněvadž zaměstnanci Slováci dávají svoji povýšenost až příliš zřejmě najevo a jsou přesvědčeni a v tomto přesvědčení i udržováni, že obsadí vedoucí místa i přes to, že nemají patřičnou kvalifikaci a velmi mnozí z nich se k nějakým vedoucím funkcím vůbec nehodí. V poslední době docházelo mezi státními zaměstnanci Čechy a Slováky stále k častějším a častějším a mnohdy velmi ostrým kontroversím. Ti zaměstnanci, kteří se dávají unést hněvem odcházejíce ze Slovenska prohlašují, že se tam více za žádných okolností nevrátí. Nejradyji by odešli všichni a ihned a jedině ta okolnost, že nikdo neví do budoucnosti nic určitého brání aby se nesebrali a Slovensko neopustili. Avšak i ta okolnost, že nikdo neví co a jak bude zvyšuje jenom roztrpčení, zvláště potom když se rozšířily pověsti, že mnozí ze státních zaměstnanců, kteří byli nuceni odejít ze Slovenska byli v Praze odmrštěni.

Takovýmto způsobem vzniklá nálada mezi státními zaměstnanci Čechy na Slovensku má za následek uvolnění disciplíny a nechuť k práci. Bohužel nespokojenost přenesla se i do řad vojska a je přímo trapné poslouchati demobilisující vojáky, kteří otevřeně prohlašují, že na Slovensko je více nikdo nedostane. Nespokojeni nejsou jenom záložníci, ale i aktivní důstojníci.

Ostatně není se co diviti, když ještě dosud takřka ve všech městech jsou stále ještě nápisy "Von s Čechmi" když se Čechům nadává, nebo dělají aspoň nelichotivé poznámky a když vedoucí osobnosti slovenské a dokonce i členové vlády na různých shromážděních když i ne otevřeně pak nepřímou posílají Čechy ze Slovenska.

Objektivně řečeno není všechen slovenský lid tohoto mínění, zvláště ne lid pospolitý je však pravdou, že heslem "Von s Čechmi" operují vedoucí činitelé Hlinkovy slovenské ľudové strany její klérus, příslušníci z řad úřednictva a potom vysoko a středoškolská mládež, která je takřka plně ovládaná ministrem Sidorem, ministrem Černákem a Šaňo Machem. Avšak mezi samými Slováky roste dosti silná oposice a to mezi evangelíky, kteří jsou mnohdy vystaveni ústrku zrovna tak, jako Češi. Jedná se tu o býv. exponenty t.zv. centralistického režimu a jejich příbuzné a známé. Ovšem tyto osoby neodvažují se svoji nespokojenost veřejně dáti najevo z obavy před pronásledováním a koncentračními tábory. Nespokojenost mezi Slováky je značná, ale v blížících se volbách se pravděpodobně neprojeví a to

23 V archíve sa opis nenachádza.

tím méně jestli budou jak tisk píše zvláštní volební urny pro Slováky, pro Čechy a pro židy. Možno říci, že na Slovensku začíná teror, který se prozatím ještě neprojevuje takovým způsobem jako v jiných zemích s autoritativním režimem. Není však vyloupeno, že organizování Hlinkových gard a jejich ozbrojení a zvláště zřízením důvěrnického sboru Hlinkových gard dojde k ostřejším zásahům proti opozičníkům. O tom se už nyní mluví a toho se také všichni ti, kteří se neztotožňují plně s nynější Slovensku vládou obávají.

Nespokojenost snad ještě více obavy panují i mezi pospolitým lidem. Jmenovitě v podtatranském kraji obává se lid, že v důsledku štvanic proti Čechům nepříjdu tam Češi turisté, kteří zvláště v posledních letech podtatranské vesnice plně obsazovali. Je však obava, že nepříjdu do Tater i cizinci jednak proto, že mezinárodní situace se dosud neuklidnila, jednak proto, že došlo v Tatrách k trapným zákrokům hlinkovy slovenské gardy a potom i proto, že Tatry byly z části odevzdány Polsku a že při tom došlo i k menším potyčkám.²⁴ Ostatně velmi zajímavé je sledovati poměr Slováků k Polákům. Sidorovi podařilo se vzbuditi mezi lidem náladu pro Poláky a štěstím bylo, že to byli Poláci, kteří tak nebratrským způsobem nedodrželi úmluvy a obsazovali celé části Slovenska o kterých v dojednání nebylo ani řeči. Ta okolnost byla pro vedoucí činitele hlinkovy vedoucí strany velmi trapnou a trvalo to dosti dlouho, než se i mezi nimi začalo mluvíti proti Polákům. I mezi přívrženci hlinkovy slovenské lidové strany v době incidentu s Poláky začalo se ostře posuzovati jednání Sidora, který byl obviňován, že chtěl zašantročiti celá kraje Polákům. Jmenovitě byl obviňován, že svou neznalostí skutečného stavu byl by dal Polákům takřka celé Tatry. Poněvadž býv. panství knížete Hohenloheho rozprostíralo se až po Štrbu, byly v něm Vyšné Hágy a Polanka a ještě i jiné části jižních svahů Tater. V době obsazování části Tater polským vojskem panovalo po tatranských dědinách ohromné rozrušení jmenovitě ve Žďáru a Žďárani žádali, aby jim byly dány zbraně, aby mohli zúčtovat s Poláky. Jedině rozhodnost ministerského [má být předsedy – pozn. aut.] Dr. Tiso proti Polákům byla všeobecně schvalována. Pokud se týká obsazení Košic maďarským vojskem bylo podle různých zpráv provedeno docela hladce. Všeobecně byla nápadná ohromná informovanost maďarské armády a úřadů o poměrech v Košicích. Okupační armáda a na druhý den říšský správce Horthy byli vítáni ohromným jásotem. Město bylo v pravém slova smyslu zaplaveno maďarskými prapory a ulice, kterými Horthy projížděl zasypána květy a pokryta koberci. Košický prelát – farář Barnabáš Tost proslovil tak vlasteneckou řeč, že se nad jejím obsahem pozastavovali i slušní Maďaři. Defilé vojska však zklamalo, poněvadž obyvatelstvo košické kriticky poznalo, že výstroj a výzbroj maďarských vojáků nedá se s výstrojí a výzbrojí československé armády zdaleka porovnat. Defilující trupy [rozuměj jednotky – pozn. aut.] byly doplněny jedním oddílem vojinů v československých uniformách /desertěři a demobilisovaní/, který se nejvíce líbil a svým pružným krokem dělal daleko lepší dojem než maďarští vojáci, pochodující krokem parádním. Překvapily kulometné oddíly jedoucí na obyčejných sedláckých vozech.

Nadšení prvních dnů však záhy pominulo, když se začaly ukazovati následky maďarské okupace. Zboží, jmenovitě textilie byly brzy vyprodány a začalo váznouti i zásobování. Začaly stoupati i ceny nejdůležitějších životních potřeb, kterých se ukázal v prvých dnech velmi nedostatek. Došlo k zatčení nepohodlných a nespolehlivých osob [a] k velmi ostrým raz-

24 Polská strana predložila čs. vládě dňa 25. 10. 1938 územné požiadavky, ktoré sa týkali pohraničného územia na Kysuciach, Orave a na Spiši. Táto požiadavky prijala 1.11. 1938. Menšie konflikty v slovensko-poľskom pohraničí sa odohrali 25. 11. neďaleko Čadce a 27. 11. 1938 na Javorine, teda ešte pred ukončením prác čs.-poľskej delimitačnej komisie. Dňa 1. 12. 1938 obidve strany podpísali v Zakopanom záverečný protokol, na základe ktorého odstúpila 2. Česko-Slovenská republika Poľsku územie s rozlohou 226 km² a 4 280 obyvateľmi.

zím. Došlo i k velkým demonstracím robotnictva při kterých bylo voláno práci a chleba anebo Čechy na zpět.

Maďarské úřady provedly několik nových zápisů do škol. Poněvadž s výsledkem nebyli spokojeni, slovenské učitelstvo a profesory propustili.

Na slovenské území se vrátivší učitelé velmi ostře mluvili proti ministru Černákovi.

Možno říci, že košické obyvatelstvo jest okupací maďarským vojskem nespokojené a zklamane.

V poslední době říšskomadžarské úřady začaly velmi ostře postupovati proti příslušníkům státních úředníků československých a proti Slovákům a Čechům, kteří tam zůstali. Jsou hromadně vypovídáni, dávány jim k vystěhování velmi krátké termíny, dokonce i 20 min. Každý kdo se vrátí z Košic děkuje Bohu a je rád, že se vrátil ke svým. Samozřejmě že v Košicích maďarská propaganda pracuje plnou měrou, jmenovitě, že tam vypravuje celé pohádky o ohromné drahotě na území československém.

Nárek a zprávy o poměrech panujících v území obsazeném Maďary nezůstávají bez účinku a na východním Slovensku panuje přesvědčení, že Košice budou brzy vráceny Slovensku a že dokonce v prvních dnech lednových. Na východním Slovensku jsou rozšířeny zprávy, že nejen Košice, Mukačevo a Užhorod budou Slovensku vráceny, ale i Československé republiky případně celá část Maďarska až k Miškovci a celá býv. Halič s Krakovem a Lvovem. Tyto zprávy jsou odůvodňovány i tím, že v Německu jsou již rozšiřovány mapy, ve kterých je naznačeno i rozdělení Polska.

Situace na východním Slovensku je taková, že každá sebemenší ať už dobrá či špatná zpráva je přijímána takřka za bernou minci. Možno však říci, že panuje celkem optimistická nálada a kdyby nebylo opatření proti Čechům měla by tato nálada pro znovubudování Slovenska cenu velikou.

Zajímavým je poměr Slováků vůči Němcům ovšem pokud se jevil na veřejnost. Němci stali se vlastně nejlepšími přáteli Slováků a naopak němečtí ordneři nastupují společně s hlinkovými gardami a rozdíl jeví se jenom v tom, že němečtí ordneři jsou naprosto ukáznění, kdežto hlinkovy gardy nepodařilo se doposud náležitě zorganizovati. Pospolité lid si však tohoto dobrého poměru, který zavádějí slovenští vládní činitelé nevšímá a mnohdy je mu i proti vůli.

Samozřejmě, že Němci tuto situaci plně využívají a chovají se tak jako v III. říši sebevědomě a prušácky. Jsou slyšeti hlasy i po autonomii Spiše, která okolnost byla cítit i z řeči poslance Karmazina²⁵, pronesené na veřejném shromáždění v Popradě.

I Maďari docela volně mluví na ulici a obchodech maďarsky a jen Češi cítí se býti odstraněni tak jako židi. Prostě řečeno Češi a židi se dávají do jednoho pytle.

Tak jak zde bylo uvedeno jeví se nálada na Slovensku v očích Čechů a českých státních zaměstnanců, kteří volají po tom, aby čím dříve byla situace vyřešena, poměry napraveny.

Čeští státní zaměstnanci touží po tom, aby jim bylo přesně řečeno, jak se mají chovati a co se s nimi stane i když neočekávají nic zvláštního a jsou připraveni, že se budou musiti v mnohém a mnohém uskrovniti. Nechtějí sliby, ale chtějí slyšeti přesné věci i když to bude boleti. Nejistota co se s nimi stane je vhání přímo do zoufalství.

Pro náladu v Košicích ještě před jejich odstoupením Maďarsku příznačnou je autonomistická manifestace, která se konala dne 9. října 1938 za přítomnosti ministra Černáka. Slo-

25 Franz Karmasin (1901 – 1970), politik, aktivista Karpatskonemeckej strany, od 10. 10. 1938 štátny tajomník pre nemeckú národnostnú menšinu na Slovensku, poslanec Snemu Slovenskej krajiny a Snemu Slovenskej republiky, člen Štátnej rady, predseda Deutsche Partei, agent Sicherheitsdienst (SD).

VOJENSKÁ HISTÓRIA

venský tisk tehdy napsal, že se jí zúčastnilo na 20000 lidí. Ve skutečnosti však v průvodu kráčelo asi 2500 osob a manifestačního shromáždění účastnilo se celkem asi 4500 osob. Tehdy počet naprosto nepatrný. Už tehdy se mluvilo, že jsou Košice ztraceny a že jsme vlastně touto manifestací Košice prohráli.

Čeští zaměstnanci tehdy velmi zazlívali Slovákům, že chtějí jen oslavovati jako by se bylo nic nestalo a že si ztrát, které utrpěla česká a moravskoslezská země nevzali k srdci.

A skutečně jen sem a tam některý Slovák dal najevo svůj žal nad pohromou, která stihla republiku.

Národní archiv, Praha. Fond Presidium Ministerstva vnitra (1936 – 1940) 225, šk. 1212-46. Strojopis, kópia, bez podpisu.